



УДК 159.922.7:316.362.1-055.26

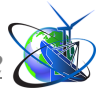
MATERNAL IDENTITY IN THE DYAD "MOTHER - CHILD" IN THE CONDITIONS OF WAR**МАТЕРИНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ В ДІАДІ «МАТИ-ДИТИНА» В УМОВАХ ВІЙНИ****Haronenko L. A./ Гапоненко Л. О.***s.p.s., prof.*<https://orcid.org/0000-0002-3040-671X>*Kyryvyi Rih State Pedagogical University,**Kyryvyi Rih, Gagarin Avenue, 54***Voloshchuk M.B./Волощук М.Б.***Teacher*<https://orsid.org/0000-0002-3600-6792>*Educational and rehabilitation institution of higher education**„Kamianets-Podilskyi state institute“*

Анотація. порушується проблема материнської ідентичності як маловивченого соціально-психологічного феномену. З позицій авторського підходу материнська ідентичність визначається в діаді «мати-дитина». виявлено відмінності між «поганим відображенням» і «хорошим відображенням», на основі яких визначаються полярно протилежні материнські ідентичності. Моделі «хорошої материнської ідентичності» та «поганої материнської ідентичності» на основі концепції потреби С.Д. Максименко, гуманістична психологія про кохання С.Д. Максименка та Е. Фромма та рефлексивно-рольової моделі соціалізації особистості Л.О. Гапоненко. Встановлено, що лише за умов «хорошої» рефлексії розвивається хороша материнська ідентичність, завдяки якій дитина вчиться любити й радіти життю, набуває вміння партнерської взаємодії, вміння виживати в найважчих умовах війни.

Вступ.

Війна є миттєвим запуском динамічно зростаючих стресових процесів у всіх сферах життєдіяльності. Жінки й діти є особливо вразливі соціальні групи під час війни. Збереження цієї соціальної групи має багатовекторну цінність, починаючи від цінності духовного початку жіночості в материнській ідентичності і завершуючи готовністю матері сформувати дитину зрілою особистістю. Громадянська зрілість сучасної молоді – це запорука досягти перемогу й процвітання України.

Починаючи з 24 лютого 2022 року Велика російсько-українська війна запустила вдруге механізм трансгенераційної травми. Кожна родина зазнала страждань, станом на ранок 29 листопада 2023 року за офіційною інформацією ювенальних прокурорів 511 дітей загинули та понад 1148 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Жінка-мати, берегиня роду й головна фігура розвитку дитини опинилась в психоемоційному стресі, а стрес матері, як відомо, призводить до руйнації психіки дитини. На несвідомому рівні мозок дитини синхронізує негативний психічний стан матері так, начебто він сам пережив ті події, про які горює мати. Глибокі і болісні переживання, які часто захоплюють психіку дитини «аномальністю», в наслідок чого дитина стає ригідною з аномальною поведінкою. Отже, знання внутрішніх складових материнської ідентифікації та їх різновидів у діаді «мати – дитина» є актуальною темою.



Основний текст.

За останні 10 років відстежується зростання запиту на реалізацію психологічних знань з проблеми материнської ідентичності, що є цілком виправданим науковим і практичним інтересом на часі сьогоденного воєнного життя українців. Відбулось виділення в самостійну наукову дисципліну «Психологія батьківства» (О.В. Анопрієнко (2017), М. Г. Дубровинський (2016), Т. Цимбал (2017), С. Канюка (2018), М. Лугова (2022), В. Зливков, С. Лукомська, Н. Євдокимова, С. Ліпінська (2023) та інші). Є підстава стверджувати, що психологія материнства знаходиться на початковому етапі свого розвитку, бо за теоретичним аналізом відстежується підміна суміжних понять – це «материнство», «материнська сфера», «батьківські права матері», «материнська роль», «материнська ідентичність». Цей факт свідчить, що до сьогодні не виявлені атрибути і форми, внутрішні структурні утворення та їх різновиди в тлумаченні понять «хороша материнська ідентичність» та «погана материнська ідентичність». Слід враховувати актуальність цього питання, бо кожного року зростає кількість процедур позбавлення матері батьківських прав, що регулюються Цивільним кодексом України, Законом України «Про охорону дитинства» та іншими законами [7].

Із позиції когнітивно-експерієнціальної теорії внутрішнього світу особистості ми вбачаємо пізнання феномену «материнська ідентичність» в діаді «мати – дитина» за рефлексивно-рольовим виміром, який неодноразово був апробований нами (Л.О.Гапоненко [2],[3],[4]). «Роль виражає зовнішні властивості суб'єкта, які уможливаються завдяки внутрішнім особливостям структури його емоційного та соціального інтелекту. Зовнішнє (роль) відкривається через внутрішні знаково-символічні форми за «принципом задоволення» (інфантильне «Я») та «принципом реальності» (рефлексивне «Я»). Рефлексію тут ми розглядаємо як здатність до контрольованого управління єдністю свідомого і несвідомого в цілісному самосприйнятті «Я» суб'єкта» [4, с. 327].

Пропонована нами концепція рефлексивно-рольового виміру вибудована на різновидах рефлексії за рольовими позиціями. Справа в тому, що рефлексія (від лат. reflexio – «повертаюся назад») є механізмом психологічних процесів соціалізації особистості. Аналіз того, що відбувається із людиною за висловом Дж. Дж. Бьюджентала є невід'ємною складовою рефлексивних процесів психіки, а з погляду Дж. Сороса внутрішні переосмислення життєвих подій свідчать про «убудованість» рефлексії природньо. Водночас існують стереотипи, що рефлексія – це завжди свідомо визначена реальність буття людини, в той час як існує досить багатий матеріал, який засвідчує про негативні ефекти рефлексивних роздумів (rum ination) носить і негативний вплив на психіку як «спосіб реагування на дистрес, що полягає в повторюваному та пасивному зосередженні на симптомах дистресу, можливих причинах та наслідках цих симптомів» [9, с.400]). У дослідженні Д.О. Леонтьєва та Є.М. Осіна представлена методика виміру «хорошої» та «дурної» рефлексії, які різняться показниками свідомого чи несвідомого сприймання того, що відбувається в життєдіяльності особи [5].



Отримані під час багаторазових емпіричних досліджень, їх інтерпретації та порівняння отриманих результатів з теоретичним узагальненням результатів Д.О. Леонтєва та Є.М. Осіна [5], ми дійшли до висновку, що дійсно існує багато різновидів рефлексії, умовно які ми визначаємо в «хорошій рефлексії» і «поганій рефлексії» [2],[3]. Мова йде про «убудовану» природою рефлексії людині й відповідно материнська ідентичність обумовлена їх полярністю «хороша» або «погана». Логіка таких суджень дає нове уявлення про існування «хорошої материнської ідентичності» та «поганої материнської ідентичності». В основу пізнання внутрішніх структур психіки матері покладені ідеї що ідентичність як внутрішній механізм визначається у зовнішній операціоналізації за рефлексивно-рольовими позиціями. Дослідження психологічної активності матерів (респондентів) здійснювались в діаді «мати – дитина». Методами дослідження були матеріали спостереження, контент-аналіз, психолінгвістичний аналіз. За результатами емпіричного дослідження були визначені два різновиди материнської ідентичності.

1. **«Погана рефлексія»** скерована підвищеним емоційним реагуванням на зовнішні подразнення (реактивна дія), реагуванням на зовнішні фактори з низьким рівнем усвідомлення власної активності, високим рівнем тривожності, агресивності, які визначаються сенсорно-перцептивними містифікаціями. *Рефлексивно-рольові позиції* материнської ідентифікації за «поганою рефлексією» визначаються егоцентричною спрямованістю, контури яких розпізнаються в ролі «Підлещувач», «Обвинувач», «Командир», «Відчужений», «Ображений», «Роздратований». Мотивація маркується егоцентричною брехливістю, моралізацією брехні, зневірою у перемогу наших військових, страхом повітряної тривоги, неконгруентною модальністю емоційних реакцій на ситуаційні подразники. Материнська любов характеризується пасивним ставленням до інтересів, бажань, потягів дитини, домінує спрямованість матері підкреслити власність над дитиною й проявом любовних стосунків з дитиною, яка є пасивною, а за виразом Е. Фромма «любов'ю-злиттям» [8, с. 111].

В умовах війни ці матері в діаді з дитиною проявляють панічний стан, хронічну тривожність, істеричний нервовий синдром, підвищену роздратованість, нестриманість, агресивність до хвороб, каприз дитини. Ситуативна любов раптово змінюється на погрозами, залякування, а то й фізичне покарання дитини за будь-які провини. Подібність семантичних одиниць фіксується в смислових значеннях у комунікаціях з дитиною: «Я турбуюсь за тебе, а ти весь час хворієш! Що тобі не хватає?».

Такі ситуативні емоційні виблиски обумовлені зовнішніми подразниками несвідомо, свідомість стає «сліпим» поводителем емоційної роздратованості й невизначеністю материнської функції. «Сміттєві» роздуми матері руйнують здатності до партнерської взаємодії з дитиною, в той час як дитина навчається роздратованій поведінці. Доречно зробити посилання на цитату Д. Віннікотта: «Тривожна мати намагається, щоб немовля залишалось в колисці якнайбільше, або довіряє його турботам ретельно підібраної няні, від природи наділеної вмінням поводитися з дітьми» [1, с. 17]. Значно в гіршому положенні залишається українська дитина на руках такої матері, яка реально знаходиться в



умовах війни.

2. *«Хороша рефлексія»* визначається системністю як внутрішньо сформована властивість. Матері з хорошою рефлексією мають стійку резильєнтність, адаптивну здібність у кризовій ситуації, соціально значущі цінності й відповідно цим цінностям визначають ціль взаємодії з дитиною. Партнерська взаємодія в діаді «мати – дитина» пронизана любов'ю до дитини як такої, що вона (дитина) відчуває свободу свого існування та довіру до себе. Здатність матері задавати гармонійні стосунки ґрунтуються на зрілій любові, завдяки чому вона відчуває інтуїтивно бажання дитини. Оптимістичне ставлення матері до світу проявляється наративами духовного дискурсу в діаді «мати – дитина». В умовах окупації, бомбардування, «прильотів» матері з хорошою рефлексією здатні управляти емоційним станом, самомотивувати досягати благополуччя навіть в умовах підвального проживання.

В умовах війни *хороша материнська ідентичність* проявляється здатністю подолати страх смерті, інтуїтивно визначити безпеку дитини. Спогади матерів, які були окуповані в київській області сповнені не тільки важкими переживаннями, але й вираженим оптимізмом, вірою в Перемогу, асертивною гнучкою поведінкою, вміють заспокоїти дитину спогадами про батька, його сміливості та любові до дитини. Жінки-матері відмічали, що як ніколи раніше їм допомагали українські пісні, вірші та легенди про силу козацьку.

Рефлексивно-рольові позиції маркуються в мовленні матерів, які ми поклали в назву репертуару їх ролей: *«Миротворець»*, *«Фасилітатор»*, *«Друг»*, *«Порадник»*, *«Борець за честь і свободу»*, *«Чаклун»*, *«Казкомовець»*.

Материнська ідентичність за «хорошою рефлексією» ґрунтується на любові як початку існування людини. Визначення сенсу любові ми розглядаємо за визначенням Е. Фромма, який писав: «пристрасне прагнення до єдності з іншою людиною, сильніше за всі інші прагнення людини. Це найголовніша пристрасть, це сила, яка з'єднує в єдине ціле сім'ю, клан, суспільство, весь людський рід» [8, с. 109]. Внутрішній світ матерів з хорошою материнською ідентифікацією ґрунтується на суб'єктній відповідальності в конкретній ситуації, якими б вони не були важкими в умовах війни. Такі властивості зберігають психічне й фізіологічне здоров'я дитини. Ще в свій час Д. Віннікотт підкреслював, що по підручникам материнству не навчитися, «важливо чітко розуміти різницю між двома типами знання. Те, що ви робите і знаєте просто завдяки факту материнства, так само далеко від того, що ви дізнаєтеся в процесі навчання, як східне узбережжя Англії від західного. Я не перебільшую. Професору, який знає, які вітаміни попереджають рахіт, є чому навчити вас, але і вам є чому навчити його тому, чим ви наділені від природи» [1, 17]. Материнська любов активна, зріла є зв'язком дитини із світом саме таким зв'язком, який дає відчуття: *«Як добре, що я народитися на світ!»*. Дитина навчається любити і ця любов до життя, а не лише бажання залишатися живим.

Коли ми говоримо про рефлексивно-рольовий вимір хорошої материнської ідентичності, то маємо на увазі вихідні теоретичні положення:

1) концепція С.Д. Максименко про *нужду* як *«особливе унікальне енергетично-інформаційне утворення, що є осієм і чинником соціальної*



життєвої сили людини» [, с.6] та принцип так званої «внутрішньої арифметики» чуттєвості – любові як початку нового життя завдяки функціонуванню механізму *нужди*. «Квінтесенцією *нужди*, представлені в свідомості людини, є переживання любові до іншої людини, яке глобально мотивуючи особистість, визначає її початок і продовження» [5, с. 2]

2) методологічне положення генетичної психології про магістральну лінію психології людини, «початок якої є не вчинок, а любов» (С.Д. Максименко [,с. 68]);

Висновки.

Посилаючись на викладений вище матеріал, ми пропонуємо дефініцію поняття «*хороша материнська ідентичність*», що ґрунтується на зрілій любові матері, здатної дати дитині відчувати любов, спостерігати її любов і завдяки цьому дитина навчається любити, радіти своєму існуванню, відчувати свою індивідуальність в свободі як такої, що передбачає партнерство. Мати не «жертвує», вона не допускає думки: «*я тобі, дитина, дала, а що від тебе отримала?*». Розуміння «хорошої материнської ідентичності» ми вбачаємо в реалізації *материнської жіночості* – це здатності *породжувати добро й примножувати це добро дієвою самореалізацією дитини*. Хороша материнська ідентифікація в діаді «мати – дитина» визначається різноманітністю проявів безпеки та турботи за дитину, а також здатністю материнської інтуїції задавати «психологічне поле» відчувати малюку любов до життя вмінням створювати добро й взаєморозуміння, проявляти турботу до матері посилену віковим особливостям, зберігаючи цілісність особистості дитини та примножуючи дитячу індивідуальність в діяльній формі.

References

1. Vynnykott D. V.(2015) Malenkye dety u ykh matery [per. s anhl. N. M. Padalko]. URL. : <https://studfile.net/preview/1765591/page:2/>
2. Haponenko L.O. (2020) Refleksyvno-rolova kontseptsiiia v analizi sotsialnoi zrilosti studenta-psykholoha. Sotsializatsiia osobystosti v umovakh systemnykh zmin: teoretychni ta prykladni problemy : tezy XV Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (20 bereznia 2020 roku, m. Kyiv) / za nauk. red. S. D. Maksymenka, L. M. Karamushky, O. I. Vlasovoi, N. M. Dembytskoi, O. V. Lavrenko, O. V. Kredentser. Kyiv. S. 14-16. URL. : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3970>
3. Haponenko L.O. (2022) Psykholinhvistychnyi dyskurs refleksii profesiinorolovoi identychnosti studentiv-psykholohiv. Perspektyvy ta innovatsiini nauky. Seriiia «Pedahohika». Seriiia «Psykhohohiia». Seriiia «Medytsyna». №5 (10).S. 21-38. URL. : <http://perspetstives.pp.ua/index.php/pis/artitsle/view/1510/1508>
4. Haponenko L.O., Charkina O.A.(2023) Model refleksyvno-rolovoho treninhu materynskoi komunikatsii z ditmy v umovakh viiny. <http://perspetstives.pp.ua/index.php/np/artitsle/view/4195/4218>
5. Leontev D. A., Osyn E. N. Refleksyia «khoroshaia» u «durnaia»: ot ob'iasnytelnoi modely do dyfferentsyalnoi dyahnostyky. Psykholohyia. Vysshiaia shkola ekonomyky. 2014. T. 11. No 4. S. 110 -135.



6. Maksymenko S.D. (2006) Geneza zdiisnennia osobystosti. Kyiv: Vydavnytstvo TOV "KMM". 240 s.

7. Nazvano ofitsiinu kilnist zahyblykh ditei v Ukraini vid ahresii rf. (2023) Slovo i dilo. Analitychnyi portal. URL. : <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/29/novyna/suspilstvo/nazvano-ofitsiinu-kilnist-zahyblyx-ditei-ukrayini-ahresiyi-rf>

8. Fromm Э. (2022) Yskusstvo liubyt. Yssledovanye pryrody liubovy. <https://psylib.org.ua/books/fromm03/txt04.htm>№b Extended annotation i.e. briefly all setstions of the artitsle in English

9. Nolen-Hoeksema, S., Wistso, B. E., & Lyubomirsky, S. (2008). Rethinking rumination. *Perspetstives on Psychologitsal Stsientse*, 3(5), 400-424.

Abstract. *The issue of maternal identity is raised as a poor-studied socio-psychological phenomenon is raised. From the standpoint of the author's approach, maternal identity is determined in the "mother-child" dyad. The differences between "bad reflection" and "good reflection" are revealed, on the basis of which polar opposite maternal identities are defined. The models of "good maternal identity" and "bad maternal identity" based on the concept of need of S.D. Maksymenko, humanistic psychology about love of S.D. Maksymenko and E. Fromm and the reflexive-role model of personality socialization by L.O. Gaponenko. It has been established that only under the conditions of "good" reflection a good maternal identity develops, due to which a child learns to love and enjoy life and acquires the ability of partner interaction, the ability to survive in the most difficult conditions of war.*

Key words: *maternal identity, good maternal identity, bad maternal identity, types of reflection, reflexive-role model.*